

«компетентность» и компетентносным подходом. Рассмотрено соотношение понятий «компетенция» и «компетентность». Выяснено, что для определения понятия «компетенции» нет единого толкования, много ученых и исследователей трактуют по-разному это понятие, так же как и энциклопедические словари различных отраслей. Обнаружено, что некоторые представители понятия «компетенция» и «компетентность» отождествляют, акцентируя внимание на практической направленности компетенций, а другие принципиально разграничивают эти понятия, выделяя компетентность как первичную категорию. Также выяснено, что на сегодняшний день нет единой общепринятой классификации компетенций, так же как нет и единой точки зрения на то, сколько и каких компетенций должно быть сформировано у человека.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, компетентностный подход, квалификация, готовность, профессиональная деятельность.

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2017

УДК 371.026

Ірина ПАРФЕНТЬЄВА, Катерина МАТВІЙЧУК

м. Николаїв
innagek68@mail.ru

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФАХОВОГО ЗРОСТАННЯ КВАЛІФІКОВАНОГО ФАХІВЦЯ

У статті досліджено етимологію поняття «компетенція» та наведено різні погляди на трактування термінів «компетенція» і «компетентність» у теорії освіти, визначено сутність поданих понять. Проаналізовано зміст ключових компетенцій у країнах Європи (Австрії, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Нідерландах) та знайдено розбіжності щодо їхнього змісту. Розглянуто погляди щодо вживання термінів «компетенція» і «компетентність» в педагогіці та причини розбіжностей у використанні і трактуванні цих понять науковцями; знайдено відображення реалізації компетентнісного підходу в освітній системі України.

Ключові слова: компетенція, компетентність, освіта, компетентнісний підхід.

Компетенція (від. лат. *competencia* – коло питань, з яких людина добре обізнана, тобто володіє знаннями і досвідом) – це комплексний трансформований результат освітньо-виховного процесу, що виражений у готовності до використання засвоєних знань, умінь, навичок для розв'язання практичних та теоретичних завдань.

Розглянемо етимологію поняття «компетенція». Дане слово є запозиченим з французької мови, де виникло в кінці XVIII століття та означає повноваження – підтвержене право, правомочність. У середині XIX століття – вживається для означення кола питань, в яких хто-небудь розбирається професійно, зі знанням справи.

Обидва значення відображають етимологію слова. Французьке «*competence*» – означає обізнаність, походить від латинського юридичного терміну «*competentia*» – справедливий, правильний висновок або повідомлення. Справедливе, від «*competere*» – усіма досягнуте (*com* – разом, спільно, *petere* – домагатися), тобто узгоджене; правильне – тому, що передбачає знання. Англійське слово «*competence*» позначає кваліфікованість, здатність, придатність і

компетентність. Спираючись на переклад слова *competentia* (лат. – приналежність по праву), компетенцію можна розуміти як критерій достатнього рівня знань та обізнаності, який дає змогу до висловлення авторитетної думки з певних питань. У «Словнику іноземних слів» подано два варіанти тлумачення терміну «компетенція»:

- 1) коло повноважень будь-якої особи;
- 2) питання, з яких особа є обізнаною та має певний досвід.

У загальнонауковому плані компетентність трактується в різних аспектах. Отже, аналізуючи ці тлумачення, ми робимо висновок, що компетентним може називатися спеціаліст, який має право за своїми знаннями і повноваженнями змогу до судження та вирішення питань, з яких він є обізнаним.

Індустріальне суспільство XIX–XX ст. потребувало виконавців з певним комплексом знань, умінь і навичок. Освітні системи різних країн в достатній мірі задовольняли ці запити. Пояснювально-ілюстративний тип навчання забезпечував випускників професійних навчальних закладів достатнім обсягом знань, умінь і навіть деяких навичок фактично на весь період

активного трудового життя. На кінець XX – початку XXI ст. зростають темпи змін у всіх сферах життя людини. Прискорено руйнуються системи цінностей і традицій, що будувались століттями. Виробничі установи стають все більш складними і наукомісткими. Науково-технічна революція плавно переходить в інформаційну. Накопичена в світі інформація оновлюється мало не кожні 5–7 років – період, який можна порівняти з часом підготовки фахівця у вузі.

Це проявляється, зокрема, в тому, що пост-індустріальне, або нове інформаційне, суспільство XXI ст. виявилось перед проблемою відсутності достатнього числа кадрів, здатних відразу після закінчення навчального закладу компетентно працювати в нових умовах. Ситуація, коли фахівець з дипломом має кінцевий обсяг знань при відсутності умінь його використовувати і поповнювати, стає стримуючим фактором розвитку продуктивних сил суспільства. Цим обумовлено звернення європейської, а слідом за ним і української системи освіти до компетентнісного підходу.

У 1992 р. було розглянуто проект Ради Європи «Середня освіта в Європі», де застосовувалась досі невідомий термін «ключові компетенції», до західної педагогічної науки це поняття ввійшло з Міжнародної організації праці, у якій воно зазначалося в переліку кваліфікаційних вимог фахівців системи післядипломної освіти, згодом – і професійної освіти. Питання про визначення основних компетенцій для вищої освіти було поставлено у 1996 р. у Берні на симпозіумі за програмою Ради Європи. Експерт В. Хутмакер у своїй доповіді визначив п'ять блоків ключових компетенцій, щодо професійної підготовки молоді. До них належать: політичні, соціально-культурні, комунікативні, соціально-інформаційні, особистісні.

Аналізуючи зарубіжну літературу, ми приходимо до висновку, що поняття «ключові компетенції» є своєрідним показником, що визначає ступінь готовності випускника як до професійної діяльності, так і до подальшого життя. Існує думка, що висока конкурентноспроможність в умовах ринку праці є наслідком своєчасного набуття компетенцій, потрібних для професії. Також є визначенням, що поряд з навчальним закладом, значний вплив на формування компетенцій мають родина, засоби масової інформації, культурні та релігійні організації.

На сьогодні у країнах Європи (Австрії, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Нідерландах) можна

побачити розбіжності щодо змісту ключових компетенцій. Коротко розглянемо основні погляди:

- у Австрії проводиться викладання на міжнародній основі, орієнтація на командну та проектну роботу, присутні тенденції індивідуального навчання. У використанні такі компетенції, як: предметна, особистісна, соціальна та методологічна;
- у Бельгії критеріями компетентності є різноманітність, досяжність, прозорість, поліфункціональність. Серед основних компетенцій: соціальні, комунікативні, навички співпраці, оперування базами даних інформаційно-комп'ютерної сфери, критичне мислення тощо;
- коло компетенцій у Фінляндії наступне: пізнавальні, соціально-особистісні, творчі, педагогічно-комунікативні, адміністративно-стратегічні, крім цього виховуються уміння діяти паралельно за різними напрямками та уміння діяти в умовах варіативності;
- у Німеччині – опір на інтелектуальне знання, що є природовідповідним, орієнтація на ціннісне виховання. Основними є: навчальні, методологічні (інструментально-ключові) та соціальні компетенції;
- у Нідерландах характерними рисами навчання є: уміння самонавчатись, упевнене прогнозування напрямів подальшого розвитку, пошук та застосування альтернатив у виконанні стандартних дій, розкриття власного потенціалу в умовах різних соціальних ролей, обумовлення варіантів особистісного вибору за будь-яких обставин, повага, лояльність, здатність до співпраці та пошуку творчих рішень. Прийнято розрізняти компетенції для різних періодів життя (за окремими віковими групами): змістовні компетенції, компетенції, що є значимі для майбутньої кар'єри, компетенції для ефективного оволодіння новими здібностями.

Поряд з вимогами до загально-професійних знань та вмінь, особлива увага приділяється формуванню компетенцій, важливих для суспільного життя, а саме: критичність мислення, здатність до розв'язання проблем, праця в колективі, бажання та вміння навчатись протягом життя.

Курс модернізації національної освіти має спрямування на удосконалення навчання та виховання, на всебічний розвиток самостійної,

ініціативної, творчої особистості, на забезпечення умов входження України в міжнародний освітній простір через приєднання до Болонського процесу, на створення сучасної економіки освіти.

Запровадження в Україні 12-річної школи неминуче потребує вдосконалення навчально-виховного процесу на всіх ступенях різних навчальних закладів. Серед них старша загальноосвітня школа, яка має бути профільною, і вищий навчальний заклад стикаються з недостатнім в Україні науково-практичним, методичним досвідом у царині компетенцій.

Курс на реалізацію компетентнісного підходу в Україні відображений в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (чинна редакція Постанови КМУ від 23.11.2011, попередня версія Постанови КМУ від 14 січня 2004 р.), що є розробленою відповідно ст. 31 Закону України «Про загальну середню освіту».

У ньому визначені вимоги до системи освіти щодо розвитку даних якостей в учнів. Згідно з Державним стандартом, на меті є формування нової системи універсальних знань, умінь, навичок, досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності учнів, тобто сучасні ключові компетенції. Це стосується і професійної освіти. Завдання навчального закладу полягає не тільки в тому, щоб дати студентам знання, а й в тому, щоб підвищити рівень їх компетенцій.

Дослідження в цьому напрямку почалися після аналізу даних опитувань роботодавців. На думку останніх, їхні працівники не підготовлені щодо ключових компетенцій. Тиск роботодавців і став основною причиною прийняття урядом списку таких компетенцій. Іншими причинами з'явилися прагнення підвищити конкурентоспроможність випускників шкіл і вузів на ринку праці і рівень їх підготовки з орієнтацією на міжнародні стандарти. Також потрібно було покласти край академічним дискусіям з приводу компетенцій.

На думку І. С. Сергєєва, компетенції є поєднанням знань, умінь і досвіду, що забезпечує в своїй сукупності здатність вирішувати практичні завдання в різних сферах життя і діяльності. Найбільш значущими компетенціями для особистості є: загальнокультурна, комунікативна, методологічна, а також компетенції в сферах самостійної пізнавальної, цивільно-правової, соціально-трудової, культурно-дозвільної діяльності; в сфері здоров'я та здорового способу

життя. У 1996 р. у Берні відбувся симпозіум «Ключові компетенції для Європи». Спираючись на його матеріали, С. Є. Шишов пропонує розуміти компетенцію як загальну здатність фахівця до мобілізації власних знань, вмінь та узагальнених сценаріїв діяння у професійній діяльності.

Вважається, що ключові компетенції виконують три функції:

- 1) допомагають учням вчитися;
- 2) дозволяють працівникам фірм, підприємств бути більш гнучкими і відповідати запитам роботодавців;
- 3) допомагають бути більш успішними в подальшому житті.

Компетенції є важливими результатами освіти, тому повинні бути сформовані у всіх учнів, пронизувати всі предмети, проходити через всі рівні освіти і розроблятися на високому рівні. При цьому ключові компетенції – не окрема частина навчального плану, вони інтегровані в його зміст.

І. А. Зимня називає п'ять причин орієнтації на компетентнісний підхід в освіті:

- 1) тенденція інтеграції та глобалізації світової економіки;
- 2) необхідність гармонізації архітектури європейської системи вищої освіти, задана Болонським процесом;
- 3) зміна освітньої парадигми;
- 4) багатство понятійного змісту терміна «компетентнісний підхід»;
- 5) розпорядження органів управління освітою.

Радою Європи визначено п'ять ключових компетенцій, якими повинні володіти всі молоді європейці:

- 1) політичні та соціальні компетенції – здатність приймати на себе відповідальність, брати участь у прийнятті групових рішень, вирішувати конфлікти без насилля, брати участь в підтримці і поліпшенні демократичних інститутів;
- 2) компетенції, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві, міжкультурні компетенції, – прийняття відмінностей, повага до оточуючих і здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій;
- 3) компетенції, що відносяться до володіння усною і письмовою комунікацією, – володіння більш ніж однією мовою;
- 4) компетенції, пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства, – володіння цими технологіями, розуміння їх застосу-

вання, слабких і сильних сторін і способів критичного судження стосовно інформації, поширюваної мас-медійними засобами та рекламою;

- 5) здатність навчатися впродовж життя як основа безперервного навчання в контексті як особистого, так професійного та соціального життя.

На думку авторів одного з підручників з професійної педагогіки, компетентність – це загальний оцінний термін, що позначає здатність до обізнаної діяльності. Він зазвичай використовується для відповідності розуміння, знань і умінь того чи іншого фахівця реальному рівню складності виконуваних ним завдань і дозволених проблем. У професійній компетентності відображається специфіка конкретної діяльності, необхідні знання та її особливості, так звана «професійна система». Вона містить близько 80 видів основних умінь, якими повинен володіти компетентний педагог:

- *теоретична готовність* як сукупність аналітичних, прогностичних, проєктивних і рефлексивних умінь;
- *практична готовність*, що передбачає наявність організаторських і комунікативних умінь. Організаторські складаються з мобілізаційних, інформаційно-дидактичних, розвиваючих і орієнтаційних умінь; а комунікативні – з перцептивних умінь, умінь педагогічного спілкування і педагогічної техніки.

Говорячи про оцінку якості підготовки фахівців, Г. І. Ібрагімов пропонує ввести в критерії оцінки якості освіти, поряд зі знаннями, і ключові компетенції. Останні розуміються, слідом за А. М. Новіковим, як «наскрізні» знання і вміння, здібності особистості, необхідні для роботи всюди і по будь-якій професії. Запропоновано вісім ключових компетенцій, які являють собою найбільш загальні якості та здібності людини, необхідні в будь-якій професійній сфері. Кожен викладач повинен вирішувати завдання не тільки з формування в учнів системи знань, умінь і навичок з конкретного предмета, а й ключових компетенцій, погодившись з можливостями змісту навчального матеріалу, форми, методами і засобами педагогічного впливу.

Ю. В. Фролов і Д. А. Махотін розмежовують поняття «компетенція» і «компетентність», пов'язуючи перше з вмістом майбутньої професійної діяльності, а другі – з якостями особистості. Аналізуючи проблему якості підготовки викладачів для системи педагогічної освіти, вони

пропонують комплекс базових компетентностей розбити на три рівні, кожен з яких є відповідний до державних освітніх стандартів:

- 1) загальнокультурні;
- 2) загальнопедагогічні;
- 3) предметно-орієнтовані.

У контексті Болонського процесу проводиться аналіз і узагальнення процесів і тенденцій розвитку вищої освіти в Європі, розглядаються причини переходу від терміна «кваліфікація» до термінів «компетенція» і «компетентність». Для кожної групи компетентностей запропоновані індикатори, які описують конкретні вміння і навички, морально-етичні та психологічні якості особистості випускника педагогічного вузу.

У сучасній педагогіці немає єдиного трактування сутності та відмінностей понять «компетенція» і «компетентність», що ускладнює процес реалізації компетентнісного підходу в освіті. Педагоги-практики схильні розуміти їх як вміння і навички, вважаючи, що поняття «компетенція» і «компетентність» тотожні. В якості підстави поділу понять «компетенції» і «компетентності» доцільно розвести ці поняття за підставою на «об'єктивні – суб'єктивні умови діяльності». Об'єктивні умови будемо називати компетенціями і розуміти їх як сферу діяльності фахівця, його права, обов'язки та сфери відповідальності, затверджені в різного роду офіційних документах: законах, постановах, указах, наказах, положеннях, інструкціях тощо. Щодо суб'єктивних умов, тобто, компетентностей – це система установок до світу, оточуючих і до самого себе, професійні мотиви, професійно-важливі якості особистості фахівця, його психофізіологічні особливості, здібності, знання, вміння, навички та ін. З підвищенням професійного рівня фахівця відбувається зміна його компетентності та збільшується число «прийнятих» їм компетенцій, що означає появу якісних змін в його професійній діяльності. Сфера компетенцій може об'єктивно розширюватися, якщо у фахівця наявне професійне зростання, і може залишатися незмінною, якщо людина не зорієнтована на більш високі результати своєї праці.

Ключові і конкретні професійні компетенції та компетентності багатоаспектні, складні за структурою (системні, над- і міжпредметні, інтегративні тощо), тому їх ефективно формування неможливо в рамках і засобами традиційного пояснювально-ілюстративного типу навчан-

ня, налаштованого на передачу зразків попредметно розкиданих знань, умінь, навичок. Всі компетентності є соціальними:

- а) за способом свого формування у співпраці навчаючих і тих, що навчаються;
- б) за змістом, оскільки відображають сутність спільної практичної діяльності людей;
- в) за способом функціонування в соціумі.

Це вимагає проектування, організації і здійснення переважно спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу, в якому в одному потоці активності досягаються як цілі навчання, так і виховання.

Список використаних джерел

1. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 22–24.
2. Закон України «Про вищу освіту» від 25.12.2002: Зі змінами внесеними згідно із законом № 380-IV (380-15).
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании [Электронный ресурс]. / Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы», Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с. – Режим доступа: http://rc.edu.ru/rc/bologna/works/zimnaya_l_sod.pdf
4. Професійна освіта: Словник: навч. пос. / Уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; За ред. Н. Г. Нікало. – К. : Вища школа, 2000. – С. 149.
5. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 року N 347/2002.
6. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с. (Серия «Мастера психологии»).
7. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Ученик в общеобразовательной школе. – М. : ИОСО РАО, 2002. – С. 135–157.
8. Черемис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 84–88.

Iryna PARFENTYIEVA, Ekaterina MATVIYCHUK

Mykolaiv

COMPETENCE AS THE BASIS PROFESSIONAL GROWTH OF QUALIFIED PROFESSIONALS

The article explored the etymology of the term «competence» and are different views on the interpretation of the terms «competence» and «competence» in the theory of education, the essence of the submitted concepts. Analyzed the content of core competencies in Europe (Austria, Belgium, Germany, Finland, the Netherlands) and found differences regarding their content. Considered views on the use of the terms «competence» and «competence» in teaching and causes of differences in the use and interpretation of these concepts by scientists; found realization competence approach reflected in the educational system of Ukraine. Competence – a comprehensive result transformed educational process that expressed readiness to use the acquired knowledge, skills, skills to solve practical and theoretical problems.

Consider the etymology of the term «competence». This word is borrowed from French, which emerged in the late XVIII century and means the authority – confirmed right, entitlement. In the middle of the XIX century – used to denote a range of issues in which someone understands professionally and competently.

Both values reflect the etymology of the word. French «competence» – means knowledge, derived from the Latin legal term «competentia» – just, correct conclusion or message. True, on «competere» – all achieved (com-, together, together, seek petere-) is consistent; correct – that provides knowledge. The English word «competence» indicates qualification, ability, suitability and competence. Based on the translation of the word competentia (Lat. – Belonging rightfully) competence can be understood as a criterion sufficient level of knowledge and awareness that allows you to express an authoritative opinion on specific issues. The «Dictionary of Foreign Words» are two variants of interpretation of the term «competence»:

- 1) the terms of reference of any person;
- 2) the question of which person is knowledgeable and has experience.

In terms of general scientific competence is interpreted in different ways. Consequently, analyzing this interpretation, we conclude that competent specialist can be called with the right for their knowledge and authority able to judge and resolve issues with which he is familiar.

Industrial society XIX–XX centuries. Performers needed a certain set of knowledge and skills. Educational systems around sufficiently satisfy these requests. Explanatory, illustrative type of training provided graduates of vocational schools sufficient amount of knowledge and even some skills effectively throughout the period of active working life. At the end of XX – beginning of XXI century. increasing pace of change in all spheres of life. Accelerated destroyed values and traditions that were built centuries. Manufacturing establishments are becoming more complex and knowledge-intensive. The technological revolution in information smoothly. Accumulated the world's information is updated almost every 5–7 years – a period that can be compared over time specialist training at the university.

It shows in particular that the post-industrial, or new information society of XXI century. it turned out the problem of the lack of sufficient numbers of staff capable of immediately after graduation to work competently in the new environment. The situation where the specialist diploma is final in the absence of knowledge skills to use and replenish becomes a deterrent development of the productive forces of society. This is due to address a European, and behind it the Ukrainian education system to the competence approach.

Key words: competence, competence, education, competence approach.

Ірина ПАРФЕНТЬЄВА, Катерина МАТВИЙЧУК

г. Николаев

КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК ОСНОВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РОСТА КВАЛИФИЦИРОВАННОГО СПЕЦИАЛИСТА

В статье исследована этимология понятия «компетенция» и приведены различные взгляды на трактовку терминов «компетенция» и «компетентность» в теории образования, определена сущность представленных понятий. Проанализировано содержание ключевых компетенций в странах Европы (Австрии, Бельгии, Германии, Финляндии, Нидерландах) и найдено разногласия относительно их содержания. Рассмотрено употребление терминов «компетенция» и «компетентность» в педагогике и причины разногласий в использовании и трактовке этих понятий учеными; найдено отражение реализации компетентностного подхода в образовательной системе Украины.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, образование, компетентностный подход.

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2017

УДК 37.01:378

Віра ПЕТЛЯЄВА

м. Николаїв

verap10@rambler.ru

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті обґрунтовано актуальність і практичну значущість проблеми виховання моральної культури у студентів вищих педагогічних навчальних закладів в системі підготовки вчителя іноземної мови. Проаналізовано останні дослідження та публікації з проблеми виховання моральної культури майбутнього вчителя іноземних мов. Автором доведено значущість формування моральної культури майбутнього вчителя іноземних мов. Визначено сучасні аспекти проблеми виховання моральної культури як категорії формування особистості майбутнього вчителя іноземних мов в процесі професійної підготовки.

Ключові слова: культура, мораль, моральна культура, моральні цінності, моральне виховання.

Формування моральної культури підростаючого покоління є важливою метою і в той же час необхідною умовою розбудови Української держави. Саме тому у сучасних концепціях навчання іноземним мовам розглядається як відображення культури відповідного народу, а вивчення іноземної мови – як оволодіння іншомовною культурою і як засвоєння світових духовних цінностей. Таким чином, соціальне замовлення передбачає не тільки формування у майбутніх вчителів іноземних мов необхідних іншомовних навичок та вмінь, але й ознайомлення через мову з культурою країни, її традиціями, історією та сучасністю. Проблема формування моральної культури є досить актуальною. Кожна цивілізована країна дбає про моральну культуру суспільства і кожної людини загалом. Вивчення іноземної мови в сучасному світі – це одна з найважливіших складових сучасної, успішної людини. Знання хоча б однієї іноземної мови розширює світогляд, дозволяє пізнати культуру та звичаї іншого народу.

Постановка проблеми обумовила мету статті – проаналізувати поняття «моральна культура» та визначити психолого-педагогічні умови та особливості формування моральної культури майбутнього вчителя іноземних мов.

За останні десятиліття проведено значну дослідницьку роботу з проблеми формування моральної культури особистості у наукових працях з філософії (А. Буров, М. Каган), педагогіки та психології (Ш. Амонашвілі, А. Апольдова, Л. Архангельського, В. Бакштановського, Д. Водзенського, Л. Волченка, В. Лабунець, А. Пінт, А. Гусенова, І. Надольного, А. Титаренка, П. Федосєєва). Важливий внесок у розуміння сутності моральної культури людини мають праці відомого китайського філософа Конфуція та німецьких мислителів А. Шопенгауера та Ф. Ніцше. На двох загальних ідеях – самоцінності і людській особистості базується й етична система Іммануїла Канта. У працях багатьох великих педагогів Я. А. Коменського, Д. Локка, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо яскраво прослідковується ідея моральності.